

PERTTI HAAPALA

Väinö Linnan historiasota

Väinö Linna ei milloinkaan kirjoittanut Historialliseen Aikakauskirjaan, eikä hänestä ole kirjoitettu tässä lehdessä tätä ennen ainutakaan artikkelia. Silti tämän ”tuntemattoman” historiantutkijan sanotaan vaikuttaneen suomalaisten historiakuvaan enemmän kuin kenenkään muun viimeisen 50 vuoden aikana. Hän teki suomalaisille historiantutkijoille pahimman mahdollisen: vei heiltä vallan kertoa menneisyydestä. Lisäksi hänet palkittiin teostaan tieteen akateemikon arvolla. Seuraavassa yritetään valaista miten tämä tapahtui.

■ Väinö Linna oli pääteokset julkaistessaan vielä melko nuori kirjailija, *Tuntemattoman sotilaan* ilmestyessä 34-vuotias ja *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiaa kirjoittaessaan alle 40-vuotias. Linnalla ei tuolloin ollut sitä arvovaltaa, jonka seuraavat vuosikymmenet hänelle toivat. Hän oli kirjallisella kentällä haastaja ja historiantutkimuksen kannalta tietenkin täysin ulkopuolinen. Vaikka 1954 ilmestynyt *Tuntematon sotilas* teki Linnasta kuuluisan, hän ei saanut lainkaan sitä arvostusta, jonka omasta mielestään ansaitsi. Häntä pidettiin sekä vanhanaikaisena että rahvaanomaisena kirjailijana. Linnaa ärsytti puhe ”tamperelaisesta tehdastyöläisestä”, joka ei siis ollut ihan oikea kirjailija. Hän ei pitänyt termistä työläiskirjailija ja vinoilikin, että työläiskirjailija on sellainen ”hengen kirjailija”, joka tekee kirjoja työkseen. Tällaisia tuotti hänen mukaansa yliopistosivistys. Linnalla oli kylmä ja ennakkoluuloinen suhde akateemiseen ”riemumaisterikuluttuuriin” ja erityisesti nuoreen kirjalliseen sivistyneistöön.¹

Tuntematon sotilas ei synnyttänyt varsinaista historiakeskustelua, vaikka se antoi kyynisyydessään ja ironisuudessaan itse sodastakin erilaisen kuvan kuin 1950-luvulla

ilmestyneet sotahistoriat ja monet romaanit. Tunnettua on miten Linnaa arvosteltiin siitä, että romaani kuvasi väärin suomalaista sotilasta, varsinkin upseereita ja lottia. Myöhemmin hän sai paljon anteeksi, kun *Tuntematon* alettiin lukea metaforisena kansallisromaanina, *Seitsemän veljeksien* jatko-osana. *Tuntematon* ei horjuttanut kansallista yhtenäisyyttä, vaan näytti vahvistavan sitä luodessaan jälkikuvan, josta rivimieskin löysi itsensä ja tuntemuksensa. Sen avulla ”kansakunta pääsi siviiliin”.²

Kirjailija Linnan yhteenotto historiantutkijoiden kanssa sattui 1950- ja 1960-luvun taitteessa, jolloin Linna oli jo tunnettu kirjailija. Tällöin ilmestyivät *Täällä Pohjantähden* alla -romaanin ensimmäinen ja toinen osa. Teosta odotettiin ja sitä myytiin heti paljon. Nyt Linnalla oli jo nimenä pelottavan paljon vaikutusvaltaa. Odotuksia lisäsi luonnollisesti tieto, että Linna aikoo kirjoittaa myös vuodesta 1918.

Kaksi vuotta aikaisemmin oli ilmestynyt nuoren tutkijan Juhani Paasivirran teos *Suomi vuonna 1918*. Se sai vastakaikua lähinnä työväenliikkeen piirissä, mutta pani toki monen muunkin miettimään. *Historiallisesa Aikakauskirjassa* Paasivirran oma professori L. A. Puntila totesi työn yksipuoliseksi. Siinä katseltiin asioita punaiselta kannalta ja ymmärrettiin näitä tosiasioiden kustannuksella: ”Yhteenvetona voinee sanoa, ettei siihen sisälly historiantutkimuksen lopullinen arviointi - - Paasivirta on osoittanut, että ’virallisen historiantutkimuksen’ kuva on yksipuolinen, tutkimuksen selostaja taas sen, ettei Paasivirta itse ole voinut välttää vastakkaisen suunnan yksipuolisuuksilta”. Paasivirta vastasi arvosteluun lehden Väit-

1. Väinö Linna (2000) ’Työläiskirjailija’, teoksessa Väinö Linna *Kootut teokset VI, Esseitä*, WSOY, 81. Yleiset luonnehdinnat Linnasta perustuvat tässä Linnan nytemmin kokonaisuudessaan julkaistuihin kirjoituksiin. Esseitä-kokoelman laajuus on 591 sivua, mikä jo kertoo, että tässä on voitu kuvata hänen ajatteluaan vain viitteellisesti.

2. Matti Kurjensaari (1980) ’Tuntematon ja kansakunta’, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, WSOY, 69. Linna selitti sotilaskuvaustaan tiiviisti kirjoituksissaan ’Tuntemattoman sotilaan taustaa’ (1955) ja ’Sotaromaanin kirjoittamisesta’ (1956), *Kootut teokset VI*.

telyä-osastossa, mutta ei saanut armoa. Toimitus päätti keskustelun.³

Paasivirta-episodi on kiinnostava siksi, että häneen viitattiin jatkossa useasti. Linna sanoo tunteneensa Paasivirran vuonna 1957 ilmestyneen tutkimuksen ja käyttäneensä sitä lähteenä, vaikka tätä hieman epäiltiin. Paasivirta oli tärkeä lähde myös Linnan kääntäjälle Nils-Börje Stormbomille, joka jo 1960-luvun alussa laati tutkimuksensa Linnan teosten taustasta ja synnystä.⁴ Tärkeä on myös Puntilan toteamus ”virallisesta” historiankirjoituksesta, jonka olemassaolon historiantutkijat myöhemmin kiistivät. Juuri sitä vastaan nimittäin Linna hyökkäsi ja siksi ei ole liioittelua puhua Linnan sodasta historiantutkijoita vastaan. Linnalla oli tietoisia tavoitteita historiankirjoituksen osalta, hänellä oli vihollinen ja vihollinen reagoi hyökkäykseen. Sota päättyi rauhaan, mutta ei aivan heti.

Pohjantähden ensimmäinen osa vuonna 1959 otettiin vastaan pääosin hyvin. Romaanina se sai ristiriitaisen vastaanoton. Kirjallinen älymystö ei tietenkään innostunut ja mm. Helsingin Sanomien kriitikot Timo Tiusanen ja Toini Havu pitivät teosta epäonnistuneena, vääristelevänä ja kaunaisen alemmuudentunteen synnyttämänä. Vanhemman polven arvioitsijoista Edvin Linkomies huomautti, että Linna ei näyttänyt tuntevan vuosisadan alun sosiaalisia oloja riittävästi ja kuvasi mm. kirkkoherran perhettä epäasiallisesti. Hän ei silti tuominnut teosta huonoksi romaaniksi eikä vääräksi historiaksi.⁵ Torpparielämän ja -kysymyksen historiallinen totuudenmukaisuus kuitenkin askarrutti. Helsingin Sanomat julkaisikin kirjasta arvion otsakkeella ”Historiallisesta totuudenmukaisuudesta”. Sen oli lehden mukaan antanut julkaistavaksi torpparilaitoksesta ”tieteellistä tutkimusta valmisteleva” lisensiaatti Viljo Rasila. Kirjoitus vaikuttaa nuoren tutkijan herkältä reaktiolta, mutta Rasilan mukaan toimittaja Pekka Tarkka nimenomaan pyysi kirjoitusta Pohjantähden todenmukaisuudesta – ja artikkelista sentään maksettiin.⁶

Rasilan mukaan Pohjantähti ”ei ole varsinainen dokumenttiteos, mutta se on historiallinen romaani”. Koska romaani kuva-

si todellisia tapahtumia, sitä oli arvioitava myös tältä kannalta, eikä kirjoittaja voinut ”olla tekemättä eräitä reunahuomautuksia”. Listasta tuli melko pitkä ja se kertoi, ettei kirjailija ollut kovin tarkka kuvatessaan torpparin elinoloja, eikä Leppäsen Preetistä voinut olla lehdessä puolikasta kuvaa, koska vuonna vuonna 1907 sanomalehdissä ei vielä ollut kuvia. Pentinkulma oli kyllä oikealla tavalla tyyppillinen torpparikylä, mutta torpparikysymyksen tutkija ihmetteli missä kylän miehet olivat silloin kun maakunnan muut miehet olivat kokouksissa ajamassa omaa asiaansa. Rasila vastasi itse: ”On tietysti mahdollista, että Pentinkulman miehistä oli tuonakin aikana tärkeintä tietää, kellä kylän naisista on housut ja kellä ei - -”. Rasilan mukaan Linna ei ollut välittänyt perehtyä tarpeeksi kuvaamaansa aikaan ja kirjoitti siksi ”tavallaan väärennettyä historiaa”. Rasila arvosteli Linnan ihmiskäsitystäkin, mutta totesi lopuksi: ”Teos saattaa olla hyvää ihmiskuvausta, mutta tuon ajan torpparielämän kuvausta se ei ole”. Linna vastasi *Suomen Kuvalehdessä* Rasilalle hieman ilkeästi, mutta toivotti menestystä väitöskirjatyölle.⁷

Vielä nuorempi tutkija Seikko Eskola sai samanlaisen tehtävän kuin Rasila. Eskola kirjoitti arvostelun *Ylioppilaslehteen* seuraavana vuonna, kun päätoimittaja Arvo Salo pyysi: ”Kirjoita sinä tuosta, kun se on historiaa eikä kirjallisuutta”. Arvostelun otsake olikin ”Historioitsija Väinö Linna”. Se koski Pohjantähden toista osaa, mutta samalla kirjoittaja huomautti, että romaanin ensimmäisessä osassa oli ”useita häiritseviä virheitä”. Hänkin löysi virheet omalta tutkimusalaltaan: pappilan perhettä sanotaan suomettarelaisiksi, vaikka heidän sosiaalipoliittiset mielipiteensä ovat täysin perustuslaillisia.⁸

Pohjantähti oli heti myös loistava myyntimenestys ja Linna sai ainakin julkisuutta riittämiin. Vain älykköjen pistely ja yksityiskohtien kaivelu ärsytti häntä, varsinkin vanha selitys, että kaunainen työläinen haluaa kostaa herroille. Kauko Kare kysyi tätä Linnalta *Suomen Kuvalehdessä* ja sai tyyppillisen vastauksen: ”Ei ole tullut mieleenikään, että painisin edes samassa sarjassa herro-

jen kanssa, joita tulee ja menee niin paljon kuin tarvitaan, minkä lisäksi alalla vallitsee kohtalokasta ylituotantoa.”⁹

Hyvitystä Linna sai Ruotsista, sillä romaanin käännettiin heti. Otsikot olivat ehkä suomalaisen mielestä outoja: ensimmäinen osa sai nimen *Upp trålar*, toinen *Högt bland Saarijärvis moar*. Varsin innostunut oli mm. tunnettu historian professori Sven Ulric Palme. Hänen kiinnostuksensa oli vanhaa perua, sillä hänen isänsä oli kaatunut Tampereen taistelussa – vapaaehtoisena valkoisten puolella.

Suutari pysyköön lestissään

Pohjantähden toinen osa syksyllä 1960 sai aikaan varsinaisen keskustelun teoksen historiallisesta arvosta. Tosin keskustelu alkoi hitaasti. Kriitikot kehuivat teosta nyt melko yksimielisesti, jopa sellaiset tietäjät kuin V. A. Koskenniemi ja Matti Kuusi. Koskenniemi oli hieman ymmällään, koska kysyi *Uudessa Suomessa*, että oliko Linnalla tosiasioita tukenaan kuvatessaan kevään 1918 summittaisia teloituksia. Vankkaa tukea Linna sai jälleen Ruotsin lehdistä: Jörn Donner arvosteli sen *Dagens Nyheteriin*, Sven Ulric Palme oli jälleen kovin innostunut ja Linnalle ehdoteltiin Nobelin palkintoa. Linna ei sitä koskaan saanut, mutta sekä Linna että Palme promovoihin kumpikin Tampereen yliopiston kunniaohtoriksi, Palme historiassa, Linna yhteiskuntatieteissä.

Suomalaisten historiantutkijoiden kritiikki alkoi ikään kuin provokaation seurauksena. *Dagens Nyheter* julkaisi 13. marraskuuta 1960 Linnan haastattelun otsakkeella ”Väinö Linna Suomen valkoisesta valheesta”. Tässä haastattelussa Linna esitti dramaattisia väitteitä, mm. ”minulta oli salattu totuus”, historiaa on ”vääristelty”, ”itsenäisen Suomen julkinen elämä rakentui valheelle”. Linna ei syyttänyt suoraan akateemisia historiantutkijoita, kuten hän myöhemmin selitti, mutta eipä juuri muitakaan. Olihan tutkijoiden tehtävä kirjoittaa todenmukaista historiaa, eikä vääristellä sitä. Ruotsalaislehden toimittaja vielä oikoi mutkia ja kirjoitti, että Pohjantähti oli kansalaissodan historian tamperelainen uudelleenarviointi.

Syytös vääristelystä ja peittelystä oli var-

masti ikävää kuultavaa, mutta ei aiheuttanut spontaania reaktiota. Keskustelu syntyi vasta kun Linnan kirjojen kääntäjä N-B. Storbom organisoii *Hufvudstadsbladetin* ns. kiertokyselyn – Linnan tietien ja suostumuksella.¹⁰ Lehti pyysi historiantutkijoita vastaamaan Linnan Ruotsissa esittämiin väitteisiin. Kaksi nuorempaa tutkijaa kuulemma karkasi rivistä mutta kuusi vastasi. Laaja artikkeli julkaistiin 27. ja 29. marraskuuta 1960. Ensimmäinen oli otsikoitu ytimekkäästi ”Vem har rätt om 1918?”¹¹

Tuomio oli selvä: kaikki historiantutkijat sanoivat Linnan kertovan vain ”punaisen totuuden” eikä uutta totuutta, ei oikeastaan mitään uutta. Pentti Renvall ilmoitti heti, että Linnan tulkintaa ei suinkaan hyväksytty Suomessa, kuten tämä oli antanut Ruotsissa ymmärtää. Renvall antoi Linnalle hieman metodioppia kertomalla että historiantutkijan tulee hahmottaa aina kokonaisuus ja selittää kaikki tapahtumiin vaikuttaneet tekijät. Historiantutkija ei – kuten kirjailija – saanut olla yksipuolinen. Linna ”oli valinnut yksipuolisen näkökulman” ja hänellä oli siihen oikeus, mutta älköön silloin väittääkö, että se mitä kirjoittaa olisi totuus. Johdettavan professorin arvovallalla Renvall ilmoitti, että Linnaa vaivaa ”pelottava historiallisen perspektiivin ja tiedon puute”. Hän valitti, että Linna pyrki teoksellaan taiteen piirin ulkopuolelle. Silloin hänen työtään on

3. *Historiallinen Aikakauskirja* (1958), 338–339 ja (1959), 14–21.

4. Nils-Börje Storbom (1963) *Väinö Linna. Kirjailijan tie*, WSOY. Kolmas uudistettu painos ilmestyi 1992.

5. Ellei toisin mainita, vastaanottoa koskevat tiedot perustuvat Storbomin em. teokseen, kirjoituksiin teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija* ja Linnan omiin kommentteihin (*Kootut teokset VI*).

6. *Helsingin Sanomat* 17.10.1959; Viljo Rasilan tieto tämän kirjoittajalle.

7. *Suomen Kuvalehti* 45/1959.

8. *Ylioppilaslehti* 16.9.1960; Seikko Eskolan tieto tämän kirjoittajalle.

9. *Suomen Kuvalehti* 45/1959.

10. N-B. Storbom (1980) ’Syntymäpäiväkirje’, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, WSOY, 427–428.

11. Storbom on kuvannut keskustelun vaiheet ja kääntänyt osan teksteistä em. teoksessaan. Hänen selostuksensa on kuitenkin yksipuolisesti Linnan näkökantojen puolustamista ja lisäksi osa viittauksista on epäselviä. Yrjö Blomstedtin ja Sven Lindmanin tekstit ovat sekaantuneet kokonaan.

arvioitava tieteellisin kriteerein ja silloin hän on heikoilla. Vastapainona Linnan väitteille Renvall käytti tilaa puolustaakseen valkoisen puolen kokemusta ja näkemystä asiasta. Renvallin kommentista voisi päätellä, ettei hän ainakaan tällöin ollut lukenut romaania, vaan nimenomaan Dagens Nyheterin haastattelun.¹²

Renvallin ohella Eirik Hornborg ja Sven Lindman korostivat, että punaiset nousivat laillista hallitusvaltaa vastaan. Siksi seuraukset oli suhteutettava tähän tekoon. Hornborg myötäili Linnaa sen verran, että työväki varmaankin eli kovissa oloissa ja oli pääosin rehelliä väkeä, eikä rosvojoukkoa, mutta pieni klikki sai sen mukaan onnettomaan kumousyritykseen. Sven Lindman totesi olevansa toisen tradition lapsi ja katsoi, että valkoista puolta ei voida vaatia omaksumaan oman kokemuksensa vastaista selitystä asioille. Hän arveli, että vuoden 1918 kaivelemisesta oli enemmän haittaa kuin hyötyä, varsinkin jos asiaa yritetään edistää puolitotuuksilla tai vieläkin pienemmillä totuuksilla. Aave ei häviä ruumiita laskeamalla. Lindmanin mukaan ”historiantutkimuksella on aikaa odottaa – jos asia joskus jotakuta vielä kiinnostaa – ja silloin Pentinkulman punainen totuus on yksi synteisiin nurkkakivistä”.

Nuoremman polven tutkija, dosentti Yrjö Blomstedt korosti, että historiantutkimus on aina subjektiivista ja aikaansa sidottua, mutta se ei pelasta Linnaa. Tämä nimittäin haukkui väärää puuta väittäessään, että totuus vuodesta 1918 oli piilotettu. Blomstedt kertoo lukeneensa muutakin kuin isän kirjahyllyä ja saaneensa asioista monipuolisen kuvan mm. F. E. Sillanpään romaanista *Hurskas kurjuus*. Lisäksi Blomstedt otti esille Juhani Paasivirran teoksen *Suomi vuonna 1918*. Jos oli sen lukenut pitäisi tietää, että ”sisällissodan uudelleenarviointi ei tule Tampereelta”.

Samoilla linjoilla oli L. A. Puntila, jonka mielestä nuorempi polvi oli jo kirjoittamassa tasapainoista kuvaa vuodesta 1918. Hän viittasi erityisesti Juhani Paasivirran tutkimukseen. Puntilan mielestä kirjailijan puheisiin ei olisi syytä edes puuttua, jollei tämä vaatisi romaanilleen oikeutta olla historiantut-

joitusta. Linnalla ei kuitenkaan ollut Puntilan mielestä historioitsijan taitoja eikä tietoja. Siksi hänen tulisikin olla varovainen tunteenilmauksissaan, koska hänellä on paljon kuulijoita – myös ulkomailla. Lopuksi Puntila olettaa, että Linna kansanelämän tuntijana tuntee myös sananlaskun ”Suutari pysyköön lestissään.”

Ainoan myönteisen arvion Linna sai valtio-opin professorilta Jan-Magnus Janssonilta. Itse asiassa hän ei sanonut Linnasta mitään, mutta antoi Paasivirtaan vedoten punaisille synninpäästön isänmaan pettämisestä. Hänen kirjoituksensa oli otsikoitu ”Myös punaiset tahtoivat itsenäisyyttä”. Kapina oli toki valtio-oikeudellisesti laitton, mutta Jansson piti laillisuusnäkökulmaa rajoittuneena ja kiinnitti huomiota levottomuuden kansainvälispoliittiseen taustaan.¹³

Historiantutkijat eivät olleet aloitteellisia Pohjantähden teilaamisessa, mutta Linnan esittämät väitteet, että totuus oli salattu, tuntuivat varmaankin epämukavalta. Juuri tämän kaikki halusivat kiistää – eihän kukaan niin ollut tehnyt. Selitys on uskottava sikäli, että 1950-luvun historiantutkimuksessa korostettiin nimenomaan täydellistä puolueettomuutta, objektiivisuutta ja tieteellisyyttä. Tutkijan oli sammuettava itsensä kokonaan ja vältettävä rohkeita yleistyksiä.¹⁴ Tähän minäkuvaan sattuiivat kaikki väitteet väärentämisestä ja totuuden peittämisestä.

Toinen seikka mikä ärsytti historian professoreiden piestä mutta arvokasta joukkoa oli Linnan tapa astua heidän tontilleen. Linna katsoi sen oikeudekseen, jopa velvollisuudekseen. Hän katsoi palauttavansa kansakunnalle osan sen historiaa. Tämä ei ollut Linnan motiivi halutessaan kirjailijaksi ja myöhemmin hän korosti, että Pohjantähti ei ollut historiantutkimusta vaan romaani. Mutta: sekä ennen debattia että sen yhteydessä hän puolusti voimakkaasti ”historiallista näkemystään” sekä tapahtumien ”todellisten” syy-yhteyksien ja ihmisten ”oikeiden motiivien” selvittämistä. Linna sanoi tällaista analyysiä ”sosiologiaksi”, jota porvarillinen historiantutkimus pelkäsi.

Linnan vastaus historiantutkijoille

Linnan vastaus professoreille otti kantaa

konkreettisiin historian tapahtumiin, varsinkin valtalakiin. Siinä Linna osoitti olevansa melko hyvin perillä asioista, joista kirjoitti. Hän käytti paljon tilaa vastaväitteiden kumoamiseen, kääntelyyn ja valkoisen historian karkeaan ironisointiin: ”Syvältä kaikuu virren sävel, yhteinen kiitos sotalaamojen Jumalalle”.

Tärkeämpää kuin ilmeisen loputon kinas-telu eri tapahtumien merkityksestä oli vastineen haastava sävy. Linna ei suinkaan perunut sanojaan, mutta selitteli hieman: ”Minä en puhunut siitä mitä mahdollisia hyviä tarkoituksia meidän historioitsijoillamme on, vaan siitä mitä tapahtui”. Tällä hän tarkoitti sitä yleiskuvaa Suomen historiasta ja itsenäisyystaistelusta, jota maan sivistyneistö oli vuosikymmeniä pakkosyöttänyt. Linna kutsui tätä ”viralliseksi ideologiaksi”, joka perustui siis ”valheelle”. Tämä valhe ei varmaankaan ollut historiantutkijoiden tietoinen teko, vaan voittajien luonnollinen tapa tulkita vuotta 1918. Silti Linna ei halunnut vapauttaa historiantutkijoita vastuustaan, eikä hän hyväksynyt argumenttia ”mahdollisesta tulevasta objektiivisesta historiankirjoituksesta”. Piikittely oli ymmärrettävää, sillä Linnaa ärsytti professoreiden ylimielisyys, kun nämä yksinkertaisesti totesivat, että kirjailija Linnalla ei ole edellytyksiä ymmärtää historia: ”Saattaa asia niinkin olla, mutta ei se nyt sentään mikään ennalta määrätty totuus ole”.¹⁵

Linnan keskeinen sisällöllinen argumentti vastauksessa oli se, että punaisten tai tavallisen kansan rooli historiassa oli rakennettu valkoisen historian antiteesiksi. Vapaussodan päämäärätietoinen sankaritarina tarvitsi toimintakentälle vastustajan, punaiset maanpetturit. Linna näki, että punaisella puolella ei tässä versiossa ollut lainkaan rationaalisia motiiveja, vaan heidän toimintaansa selitti heidän vajavaisuutensa.

Mistään ei toki löydy historiantutkijaa, jossa näin olisi sanottu, mutta kyllä Linna osasi varsin terävästi analysoida historiallisten kertomusten puhetapaa ja logiikkaa, josta esityksen ”juoni” tai rakennekokonaisuus syntyy. Se kätkeytyy sananvalintoihin, käsitteisiin, toimijoiden ja tilanteiden valintaan jne. Tuo punaisilta historian kieltävä tulkinta

ei ollut historiantutkijoiden kynästä, mutta Linna kysyi missä nämä olivat, kun sitä kirjoitettiin.

Linna kiisti oman puolueellisuutensa, että hän olisi punaisten asiamies. Se loukkasi hänen arvoaan kirjailijana, aivan kuten puheet kostosta ja kaunasta. Linna selitti, että hän halusi ymmärtää punaista puolta sen omista oloista ja motiiveista käsin. Viitaten historiankirjoittajiin hän sanoi: ”Tämän tunnustaminen ja ymmärtäminen ei vie keneltäkään mitään”. Jos totuus on liian vaikea, ei sitä pidä korvata kahdella valheella. Hänen mielestään tutkimuksen tuli aidosti yrittää selittää, mistä maaperästä kapina syntyi. Hän itse selitti sitä tuolloin onnettomilla maaoloilla, köyhyydellä, nälällä jne., mutta myös kansan oikeudettomuudella ja varsinkin liian pitkään jatkuneella kokemuksella siitä. Tämä tuntui olevan vieras asia mm. Yrjö Blomstedtille, jota Linna onnitteli siitä, ettei tämä tiennyt mitä kurjuus on. Kiihotusteoriasta ja Venäjän esimerkistä Linna lohkaisi: ”naapurin televisio vaikuttaa kyllä television oston, mutta hämäläinen torppari ja perheenisä ei lähde juoksentelemaan pitkin metsiä kivääri selässä ja ammuskelemaan ihmisiä vain siksi, että naapurilla on sellainen muoti”.

Linna otti roolin historiankirjoittajana, vaikka sitä tarvittaessa peittelikin. Mainitussa loppulausunnossaan hän sanoi suoraan, että hänen oli ”pakko esittää historiallinen näkemyksensä”. Se oli hänen tehtävänsä, sillä ”kansa ei voi jatkuvasti piilotella itseltään sellaista kohtalon käännettään kuin vuosi 1918 meille oli”. Vuotta ennen edellä mainittua debattia laatimassaan kirjoituksessa hän selitti Pohjantähden ideaa kuin kuka tahansa historiantutkija erittelemällä aineis-

12. *Hufvudstadsbladet* 27.11.1960.

13. *Hufvudstadsbladet* 29.11.1960.

14. Tästä on sympaattinen kuvaus: Pentti Virrankoski (1991) ”Tannerin seminaari”, *Historiallinen Aikakausi-kirja*, 99–108.

15. Vastineet ’Vuonna 1918 – ja vähän sitä ennen’ sekä ’Loppulausunto keskusteluun’ on julkaistu viimeksi *Koottujen teosten* osassa VI, 114–138. Ne julkaistiin *Hufvudstadsbladetissa* 1.12.1960, 4.12.1960 ja 19.12.1960. Samat kirjoitukset ilmestyivät heti myös *Uudessa Suomessa* sekä kommentteina monissa lehdistä.

tojaan, tapahtumaympäristöä, toimijoita, näiden motiiveja ja metodisia ideoitaan. Pohjantähden ensimmäisen osan teema oli ”torpparikysymys, joka toimii sosiaalipsykologisena johdantona toisen osan pääasialliseen sisältöön, kansalaissotaan. Kolmas osa kuvaa tämän aiheuttamaa yhteiskuntarakenteen monipuolistumista, uusien elämänmuotojen muodostumista ja niiden vaikutusta ihmisten asenteisiin ja suhtautumistapoihin - -”. Kaupunkimiljöö jäi pois, koska se olisi rikkonut teoksen rakenteen. Mutta myös siksi, että Linna piti torpparikysymystä avaimena tuon ajan historiaan ja onnettomiin tapahtumiin. Se oli faktuaalista historiaa koskeva päätelmä eikä taiteellinen ratkaisu. Hän halusi Pentinkulman tapauksen kautta kuvata koko maan historian ”olennaisia syitä” kuten kuka tahansa nykyaikainen mikrohistorian tutkija. Eikä hän malttanut olla livauttamatta, että suomalainen historiankirjoitus oli ”useimmiten pelkkää historian pahoinpitelyä”.¹⁶

Lehtikeskustelun mentyä Eino Jutikkala oikaisi Linnaa ja muita: ”On rohjettava käydä käsiksi myös siihen myyttiin, että torpparilaitos oli vuoden 1918 sisällissodan tärkeä, ehkä joidenkin mielestä ihan keskeinen syy”. Uutena aseena oli torpparinpoika Viljo Rasilan juuri hyväksytty väitöskirja ja päätelmä oli, että sota olisi syttynyt ilman torppareitakin. Selittämättä jäi miksi torpparit liittyivät kaupungeista johdettuun kapinaan.¹⁷

Linnan sota sivistyneistöä vastaan

Linna ei toki ajatellut olevansa tavallinen historiantutkija, joka kaivelee merkityksettömiä asioita. Hän oli varmasti lukenut *Sodan ja rauhan* loppuluvusta Leo Tolstoin pilkallisen määritelmän, että ”historiantutkimus muistuttaa kuuroa ihmistä, joka vastaa kysymyksiin joita kukaan ei tee”. Tolstoin tapaan hän otti historianfilosofin roolin: ”Mitä tähän uuteen romaaniini tulee, niin sanoisinkin, ettei se ole pelkästään historiaa, vaan elämänkatsomus historiaan projisoituna”. Tätä elämänkatsomusta, ihmisen paikkaa maailmassa ja historiaan vaikuttavia tekijöitä hän pohti pitkään ja tosissaan. Tällä alalla Linna oli varsin oppinut mies.

Se näkyy hänen esseidensä kielenkäytössä ja ajatuslainoissa. Kuten hän itsekin huomasi, yliopisto olisi pilannut hänet viemällä ajattelusta omintakeisuuden, jota hänen ristiriitainen asemansa stimuloi: tamperelais-termi ”henkimaailman Hessu” kuvasi Linnan mukaan ”symbolifunktion syntyä”. Kirjoituksessaan ”Hiilikoukku lapioksi” vuodelta 1953 tuolloin 33-vuotias Linna kirjoitti kansakoulupohjalta kulttuurikritiikkiä tavalla, joka tuo mieleen ikätoverit G. H. von Wrightin ja Pekka Kuusen. Aineksina ovat kaikki tuolloin suomeksi julkaistut ihmistieteen klassikot, mm. Freud – ”kaikkien tupajumien kantaisä”. Tällä hän viittasi kirkon ja uskonnon arvovallan murenemiseen. Samassa kirjoituksessa on varsin oivaltava analyysi nationalismista ”yhteiskunnan sosiaalisena siteenä” mutta samalla ohimenevänä ideana. Sosialismin Linna määritteli samalla tavalla kristinuskon lainatavaraksi.¹⁸

Tässä ja muissa esseissä pilkkahtaa vähän väliä Linnan ulkopuolisuus, kulttuuripessimismi ja tapa tarkkailla maailmaa ulkoapäin. Erityisesti hän näyttää nauttivan pilkkaamalla sivistyneistöä, sen menoja ja luuloja:

”Työläiskirjailijoiden hairahduksia vieraseen miljööseen sietää sentään vielä jotenkin, mutta Jumala varjelkoon minua niiltä teoksilta joissa puolivillainen kulttuurihai käsittelee kansanelämää. Jos työväestön piiristä lähtöisin olevaa kirjailijaa syytetään sosiaalisesta kaunasta, niin pyydetäköön sitten myöskin, että kansa vapautuisi noista kulturelleista kuvaajistaan.”¹⁹

Linnan kirjoituksissa ja puheissa vielä 1960-luvun alussa oli pontimena voimakas ja piikikäs suomalaisen sivistyneistön kritiikki. Linna näyttää ajatelleen, että sivistyneistö oli pettänyt kansallisen historian, vaikka oli sen sepittänytkin. Se oli luonut idealistisen kansakuvan, jonka muottiin kansa ei itse valitettavasti mahtunut. Linna hahmotti pitkän kehityslinjan sivistyneistön harhasta, joka päättyi kansalaissodan pyhäinhäväistykseen:

”Pyhä kuva Suomen kansasta oli särkynyt, ja se synnytti niin suuren vihan, ettei

ajateltukaan kuvan muuttamista, vaan yritettiin selvitä asiasta ampumalla malli”.²⁰

Näin kovaa tekstiä Linna lateli Runebergin päivän puheessaan Åbo Akademiassa 1964. Hän sanoi, että hänen kirjojensa suosio oli kansan henkisessä vapauttamisessa: ”minä päästin heidät noista kiristävästä vaatteista”, ”kuvaamillani ihmisillä on YK:n peruskirjan mukaiset oikeudet eivätkä he elä vain siksi, että he tyydyttäisivät jonkun toisen mielikuvituksen vaatimuksia”. Paljon lainattu on Linnan tokaisu, että hän antoi suomalaiselle sotilaille jotakin, jonka Runeberg oli unohtanut antaa, nimittäin pään. Puheensa lopussa Linna uskalsi vielä kysyä:

”Lienee tuntunut kiusalliselta, että olen tullut Tampereelta saakka esittämään näinkin kriittiset syntymäpäiväonnittelut Runebergille. Olen kuitenkin koettanut katsella asioita sellaisena kuin ne näen, vailla muuta tarkoitusta, ja runebergilaisen idealismin minä näen iltaruskon kajona, joka tietävästi on lähtöisin laskevasta auringosta.”

Tässä puheessa Linna esitteli selvän harkitusti näkemystään siitä miten kirjallisuus oli ollut rakentamassa nationalistista ideologiaa eli eräänlaista mentaalista pakkopaitaa:

”Yhteiskunnan ideologiat ja arvojärjestelmähän ovat eräänlaisia suunniteltuja kartoja, jotka asetetaan luonnon päälle siinä tarkoituksessa, että tuon luonnon olisi muututtava niiden mukaiseksi. Muokkauksen käyttövoimana ovat arvostukset, jotka merkitsevät hyväksytyjä tuntemis- ja käyttäytymistapoja, ja useimmat meistä haluavat olla hyväksytyjä, joskin alttiut eri yksilöissä vaihtelee”.

Viimeisellä virkkeellä hän varmaankin viittasi itseensä: menestymisen haluun ja vaikeuteen niellä kansallista ideologiaa. Siinä häntä tympäisi toisaalta ”rääsiydeologia”, tavallisen ihmisen aliarvioiminen, ja toisaalta hurmahenkisyys, kansallisuusate, joka ”näki sankarikuoleman korkeimpana normivaatimuksena”. Tämän ajattelutavan Linna samaisti ikäluokkansa sivistyneistöön:

”Kolmikymmenluvun ylioppilas oli henkisesti rakenteeltaan ensisijaisesti sotilas”.

Linnan omista kirjoituksista voi lukea suoraan, että hän kävi kulttuurisotaa sivistyneistöä vastaan – tai sitä henkistä ilma-piiriä vastaan, jonka hän itse ja monet muut kokivat alentavana ja itseään loukkaavana. Samaa psykologista mekanismia kuvaa professori Antti Eskola, torpparin poika Urjalasta, kun hän kirjoitti Linnan romaanin kokemisesta:

”Täällä Pohjantähden alla ikään kuin rehabilitoi sen, minkä oppikoulu oli pakottanut hylkäämään ja unohtamaan. Teos tuo joka sivullaan esiin sellaisia ihmisten sanontoja, lähestymistapoja ja ilmaismuotoja, kanssakäymisen ja yhteisymmärryksen perusteita, jotka minulle olivat alunperin olleet oikeita ja ymmärrettäviä, mutta jotka koulu ja sen kautta välittynyt kulttuuri olivat muuttaneet alempiarvoisuuden, sivistymättömyyden ja alkeellisuuden merkeiksi”.²¹

Tässä mielessä Linna varmasti onnistui kirjoittamaan kansan historiaa, antamaan monelle lukijalle positiivisen samaistumiskohteen ja arvon. Tällöin on todellakin ”akateeminen” kysymys, onko kirjassa viitteitä

16. *Täällä Pohjantähden alla*, *Kootut teokset VI*, 107–113. Tampereella pidetty esitelmä julkaistiin *Keskisuomalaisessa* 13.11.1959.

17. Eino Jutikkala (1961) 'Uskonkappaleita ja tosiasioita', *Suomalainen Suomi*, 331–336. Viljo Rasila jatkoi "torpparikysymyksen ja kansalaissodan keskinäistä suhdetta" myöhemmin kylmin tilastollisin menetelmin: "Jos jakautumiseen veivät yhteiskunnalliset tekijät, täytyy olettaa, että ne voidaan saada selville tutkimalla". Tulos oli, että sodalla oli sosiaalinen tausta, joka selittää jakautumisen, mutta sodan syyntymisen syy oli poliittisessa tilanteessa. Viljo Rasila (1968) *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*, Tammi, 149–153. Vrt. Pertti Haapala (1995) *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*, Edita, 218–225 ym.

18. 'Hiilikoukku lapioksi', *Kootut teokset VI*, 57–77. Kirjoitusta ei julkaistu. Akateemisessa tutkimuksessa tämä aspekti tuli esiin Hannu Soikkasen väitöskirjassa *Sosialismin tulo Suomeen*, joka julkaistiin 1961.

19. 'Työläiskirjailija', *Kootut teokset VI*, 81. Julkaistu *Suomen Sosiaalidemokraatissa* 20.11.1955.

20. 'Runeberg ja suomalainen kansalaismentaliteetti' (5.2.1964), *Kootut teokset VI*, 238–251. Puhetta ei tuolloin julkaistu.

21. Antti Eskola, 'Persoonallisuus ja yhteiskunnallinen muutos Väinö Linnan Pohjantähti-trilogiassa', teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, 199–200.

vai ei ja tehdäänkö päreketto todellisen mallin mukaan. Linna onnistui jopa niin hyvin, että sittemmin on tullut tavaksi tai pakoksi verrata todellisia tapahtumia Linnan romaaniin.²²

Selitykseni Linnan historiasodalle on, että hän koki vierautta porvarillisen kulttuurihegemonian vuoksi ja älykkäänä ihmisenä hän osasi analysoida verbaalista vallankäyttöä, diskurssia, kuten nykyään sanotaan, ja kielellisesti taitavana hän osasi rakentaa uskottavan vastakuvan. Toki tuo kuva ei ollut kaikille uskottava, eikä Linna yrittäneenkään olla uskollinen kuvaamansa sivistyneistön ja yläluokan ajatustavalle. Pohjantähdessä varsinkin papin perheen suuhun pantu puhe on ironista karikatyyriä, selvästikin kirjallisista lähteistä rakennettua pilaa eikä ympäristöstä imettyä ajan tajua. Linna ei todellakaan tuntenut sivistyneistöä sen omista lähtökohdista.²³ Toisaalta eräiden kansan syvimpien rivien edustajien suuhun Linna laittoi nokkeluuksia, joissa kuuluu enemmän kaupunkilaistuneen intellektuelin tai ”katujätkän” kuin alistetun maalaisrahaan ääni.²⁴

Linna otti tietoisesti roolin kansan henkisenä vapauttajana ja koko uuden ajan, modernin yhteiskunnan, ideologina:

”Minun kirjoissani suomalainen ihminen edustaa sitä aktiivista ja dynaamista liikettä, joka on historiallisen tapahtumisen pontimena”.²⁵

Lukijoiden avulla hän sai tavoittelemansa historiankirjoittajan paikan. Hänen historialleen oli ns. sosiaalinen tilaus nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa, jonka historiallinen muisti oli edelleen purkamatta ja kahtia jakautunut. Pohjantähteä haluttiin lukea historiana. Miksi? Linnan omat vastaukset ovat riittäviä. On myös toinen syy, jota ei voi sivuuttaa. Tähänkin Linna viittasi itse kirjoittamalla, miten kansalaissodan ”sisäisen ja elämyksellisen totuuden voi aavistaa vain runoilija, tai historioitsija, joka uskaltaa antaa runoudelle edes vähäisen osuuden tulkinnassa”.²⁶ Tästä voisi päätellä, että historiantutkijoilta oli unohtunut jotakin oleellista.

Myöhemmin

Vuonna 1980 kirjailijan täyttäessä 60-vuotta julkaistiin juhlakirja, jonka nimi kertoo kaiken oleellisen: *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*. Eräänlaisen avauspuheen oli kirjoittanut presidentti Urho Kekkonen. Tämä totesi miten Pohjantähti-sarja ”terveellisellä tavalla tuuletti sotien jälkeisen ajan pysähtynyttä ja ummehtunutta kulttuuriilmapiiriä. Ja se teki hyvää”. Juhlakirja on monipuolinen ja mielenkiintoinen kokoelma, mutta samalla dokumentti Linnan saamasta monumentaalaisesta arvovallasta. Selvää on, että patsasta ei enää arvostella – paitsi Linna itse. Kokoelmassa julkaistiin hänen kommenttinsa vuonna 1964 pidettyyn aggressiiviseen Runeberg-puheeseen. Mestarilla oli nyt varaa sanoa: ”Täältä monien kulttuurimurrosten takaa koko esitys tuntuu vanhentuneelta ja tarpeettomalta - -”. Linna tyytyi selittelemään, että hänellä ei ole mitään ”merkittävää runoilijaa” vastaan. Tämä vain sattui edustamaan sitä ”sosiaalista auktoriteettia”, jonka alaisena ”alemmat sosiaaliryhmät” saivat kasvaa ja josta hän halusi vapautua.²⁷

Historiakeskustelun aloittaja N-B. Stormbom kirjoitti, että Linnalle oli kiitollisuudenvelassa myös ”uusi historiantutkimus, jonka tarkennus- ja oikaisutyö tämän kohtalokkaan ajan osalta onkin jo alkanut käynnistyä”.²⁸ Häntä myötäilivät kaksi historiantutkijaa, jotka olivat juhlakirjaan päässeet: Jaakko Paavolainen ja Matti Klinge. Edellinen todisti, että Linna kuvasi todellisuutta ilman ”elementaarisia virheitä”. Hän antoi Linnalle täyden tunnustuksen punaisen ja valkoisen terrorin elävästä ja tasapainoisesta kuvauksesta. ”On kaikkiaan suuresti ihailtava sitä todellisuuden tuntua, jolla kirjailija onnistuu kuvaamaan sekä punaista että valkoista terroria - - Varsinkin punaisen terrorin osalta teoksen sisältämät motivaatio- taustat ovat erittäin rikkaat, jopa kattavat.” Paavolainen ei pitänyt ongelmana sitä, että kartanon väkeä ei surmattu samalla tavalla kuin Urjalassa. Kaikkiaan hän antoi Linnalle arassa aiheessa niin täyden tuen kuin historiantutkija voi.²⁹ Ja arvokkaampaa tukea hän ei tässä asiassa olisi voinut saada, sillä juuri valkoisen terrorin rajuus sai monet

lukijat epäilemään Linnan teoksen totuudellisuutta. Heikki Ylikangas esitti vuonna 1994, että Linnan kuvaus sodasta on huomattavasti siistimpi kuin historiallinen todellisuus: ”Tämä yleistys koskee erityisesti hänen kuvaustaan valkoisten edesottamuksista.” Ylikankaan mukaan Linna pyrki näin säilyttämään teoksensa uskottavuuden.³⁰

Matti Klinge kysyi, onko Pohjantähti ”Suomen kansallisromaani”. Pitkän valmistelun jälkeen hän vastasi myöntävästi. Perusteluna Klinge esitti symboliset kriteerit, joista tärkein oli punaisen ja valkoisen perinteen lähentyminen, kansan yhdistyminen. Myös ”itse nimen Täällä Pohjantähden alla voisi ajatella sisältävän tämmöisen integraatiivisen, kansallista yhtenäisyyttä symbolisoivan ajatuksen”. Lisäksi Klinge laski Linnan merkitykseksi sen, että myös ammattihistorioitsijat – muiden ohella – ”ovat siten astuneet Pohjantähti-trilogian avaamaa leveää polkua”.³¹

Niin he tekivätkin, joko Väinö Linnan ansiosta tai hänestä huolimatta. Linnan julkinen vaikutus oli valtava ja siksi voi sanoa, että historiantutkijat saivat häneltä vetoapua, vaikka olisivat toki muutenkin työtänsä tehneet. Merkittävää on, että Pohjantähden aikaa ja tematiikkaa käsittelevä akateeminen tutkimus, sekä poliittinen historia että sosiaalhistoria, on oleellisilta osiltaan kirjoitettu Linnan teosten jälkeen. Kokonaiskuva suomalaisesta yhteiskunnasta on nyt kokonaan toisella pohjalla kuin 1950-luvulla. On kuitenkin erillisen tutkimuksen aihe perata Linnan kuvaa Suomen historiasta ja verrata sitä historiantutkimukseen. Toisaalta: eikö osoittaisi aikamoista historiantutkimuksen alamittaisuutta yrittää päteä edelleen vertaamalla tutkimusta romaaniin. Linnan käyttämän aineiston, esikuvat ja paikallisen sidoksen on ”Linna-tutkimus” jo kuvannut ja kirjailija itse auliisti selostanut.

On selvää, että Linnan esittämän kuvan ”totuudenmukaisuus” silti askarruttaa ihmisiä. Tutkimus ei ole osoittanut Linnan yleiskuvaa ”vääräksi”, mutta romaani ei ole myöskään kokonaiskuva tuosta ajasta eikä suomalaisesta yhteiskunnasta. Asia lienee kuten Sven Lindman kirjoitti 40 vuotta sit-

ten: Linnan romaanin ”suuruus on sen rajallisuudessa”.

Jostakin näkökulmasta, esimerkiksi sivistyneistön, kaupunkilaisten tai muiden kuin eteläisen Suomen asukkaiden maailmankuvan ja kokemuksen kannalta Linnan kertomus on puutteellinen tai vieras. Kaikille nykysuomalaisille hänen rakentamansa kuva on kuitenkin jo yhteistä menneisyyttä ja ainakin opettavainen – varsinkin jos lukee vakavissaan myös trilogian kolmannen osan, joka oli useimpien arvioitsijoiden mukaan liian laimea sovitustarina. Linnan mielestä se oli olennainen osa kokonaisuutta alusta lähtien ja vain siitä myös vuoden 1918 tragedia saa merkityksensä.

22. Omia muistoja verrattiin siihen – tai ne jopa sekoitettiin. Ks. Ulla-Maija Pelttonen (1996) *Punakapinän muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*, SKS toim. 657, erit. 98–100 ja 135–.

23. Vrt. Pentti Linkola (2001) ’Mietteitä ja muistoja vanhasta sivistyneistöstä – näkökulma vuosisadan aatehistoriaan’, *Hiidenkivi* 1/2001, 6–10.

24. Tätä korosti kirjailija Hannu Raittila Linnan 80-vuotisjuhlaseminaarissa Tampereella syyskuussa 2000. Eikä Linna itsekään ajatellut olevansa ”realisti”, joka kuvaisi sinänsä todellisia ihmisiä. Itse kuulen Pohjantähdessä kaupunkityöläisen ääniä, vaikka näitä ei romaanissa ole. Toiset ovat taas korostaneet Linnan ”talonpoikaista” mentaliteettia: Pauli Manninen (1990) ’Kansallisen kriisit historiantutkimuksessa ja kirjallisuudessa – sekä tuntematon Väinö Linna’, teoksessa *Historia nyt*, WSOY, 328–330; Matti Peltonen (1992), *Matala kaise. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*, Hanki ja jää, 98–113.

25. ’Kirjallinen menestykseni ja sen syyt’, Kootut teokset VI, 176–183. Julkaistu *Urjalan Sanomissa* 1963.

26. ’Vuonna 1918 – ja vähän sitä ennen’, Kootut teokset VI, 123.

27. ’Viisitoista vuotta myöhemmin’, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, 30–34; Kootut teokset VI, s. 252–256.

28. N-B. Stormbom (1980), ’Syntymäpäiväkirje’, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, WSOY, 428. L. A. Punttilan johtamaan punakaartin historiakomitea oli tehnyt työtä jo pitkään, mutta laaja tutkimus-sarja oli vuonna 1980 vielä ilmestymättä.

29. Jaakko Paavolainen *Poliittinen väkivalta 1917–1918 Urjalassa ja Pohjantähti trilogiassa*, 188–189. Paavolaisen omat – ja tarkkoina pidetyt – tutkimukset punaisesta ja valkoisesta terrorista ilmestyivät vuosina 1966 ja 1967.

30. ’Väinö Linna kansalaissodan kuvaajana historioitsijan silmin’ (1999), teoksessa Heikki Ylikangas, *Väkivallasta sanan valtaan*, WSOY, 177.

31. Matti Klinge (1980) ’Onko Täällä Pohjantähden alla Suomen kansallisromaani?’, teoksessa *Väinö Linna – toisen tasavallan kirjailija*, WSOY, erit. 242–243.

Kun historiasota oli ohi ja kirjailija istui tukevasti kansakunnan kaapin päällä, hän ei enää muistanut miten tosissaan hän aikanaan oli historiansa kanssa ja kuvasi itseään yhä selkeämmin taiteilijana. Historian tutkimisen Linna oli valmis jättämään ”ammattimiehille”.³² Tämä oli luonnollista ja viisasta, koska historiantutkimuksen laajentuessa ja monipuolistuessa Linnan näkökulma alkoi näyttää yhä selvemmin siltä mitä se oli: ”Pentinkulman totuudelta”. Tutkijatkin ovat ottaneet nyttemmin tavaksi sanoa, että Pohjantähti on jo menettänyt merkityksensä historiana, ja elää nyt omilla jaloillaan, vaikuttavana yleisinhimillisenä kirjallisuutena. Yhtä hyvin voi käydä toisinpäin. Kun tapahtumat etäännyvät, Pohjantähti jääkin elämään nimenomaan dokumenttina ajasta, jota kukaan ei enää itse muista. Se elää historiana riippumatta siitä mitä akateeminen tutkimus tahollaan tekee. Linna itse viittasi todellisuuden hahmottamiseen sattuvasti: ”Pelkkä satu voi vertauskuvana kertoa meille paljon todellisuudesta, kun taas moni historiallinen romaani (tai tutkimus? – PH) ei ole paljon muuta kuin sarja havaintoja huonossa ja mitään sanomattomassa järjestyksessä”.³³

32. 'Historiallisen romaanin realismista', *Kootut teokset VI*, 523–524. Kirjoitettu 1980.

33. 'Kirjallisuus todellisuuden hahmottajana', *Kootut teokset VI*, 425. Kirjoitettu 1974.

TIINA KINNUNEN

”Kun lottaharmaata häväistään”

Näkökulmia Sissiluutnantti-debattiin

Fil. tri. Tiina Kinnunen tarkastelee artikkelissaan kiivasta keskustelua, jota käytiin Paa-vo Rintalan vuonna 1963 ilmestyneestä, Otavan julkaisemasta romaanista Sissiluutnantti. Proosaa rinta- ja kurkkuäänille.¹

■ Keskustelu leimahti *Sissiluutnantti*-romaanin lottakuvasta. Teoksen lotat eivät yksinomaan maanneet rintamalla olleiden miesten kanssa, vaan he olivat usein aloitteentekijöinä seksuaalisessa kanssakäymisessä. Jos Sissiluutnantti-debatissa olisi ollut kysymys yksinomaan rintamalottien moraalista, kirjasotaa olisi epäilemättä käyty keveämmin aseina kuin nyt tapahtui. Romaani ilmestyi kuitenkin tilanteessa, jossa sodat käyneen ja sitä nuoremman sukupolven käsitykset muun muassa isänmaallisuudesta, seksuaalisuudesta ja uskonnosta alkoivat olla törmäyskurssilla ja jossa taisteltiin kulttuurisesta määrittelyvallasta kansallisiksi ymmärrettyihin arvoihin. 1960-luvulla syntyneenä en jaa 1960-luvun radikaalien kokemusta sotasukupolven kulttuurisen hegemonian haastamisesta.² Luen Sissiluutnanttia ja siitä syntynyttä debattia lottien historiasta kiinnostuneena naishistorioitsijana.³ Kirjasodasta on luettavissa sukupolvikonfliktin ohella sukupuolipoliittinen jännite.

Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin valtioneuvoston päätöksellä marraskuussa 1944. Valvontakomissio vaati järjestön lakkauttamista osana välirauhansopimuksen täytäntöönpanoa.⁴ Lakkauttaminen aiheutti lotissa hämmennystä, surua, pelkoa ja myös suuttumusta. Lottia oli lakkauttamishetkellä, pikkulotat mukaan lukien, noin 230 000. He kokivat kuuluneensa isänmaalliseen huoltojärjestöön eivätkä mieltäneet itseään poliittisiksi toimijoiksi.⁵ Poliittisten voima-